

Salman Akhtar, *Göç ve Kimlik: Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm*,
İstanbul: Sfenks Kitap, 2018, 198 s.

Değerlendiren: Betül Ok Şehitoğlu

Ülkemizin de yoğun olarak etkisi altında kaldığı göç, her dönem çeşitli bilimlerin ilgi odağı olmuştur. Kitlesele ve bireysel göçlerin sebepleri, sonuçları tartışılmasının yanı sıra göçmenin anlam dünyasını keşfetmeye ve göçü doğru şekilde yorumlamaya yardımcı olacak interdisipliner çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan biri, kendisi de göçmen olan psikiyatr profesörü Salman Akhtar'ın, 2018 yılında Sfenks Kitap'tan çıkan, *Göç ve Kimlik, Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm* adlı kitabıdır. Yazar, 1946'da Hindistan'da doğmuştur ve 27 yaşında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir. Kitabında göç ve kimlik meselesine tıp doktoru gözüyle bakarak, vaka analizleriyle beraber, göçün kimlikle olan ilişkisini göçmenin psikolojisi üzerinden değerlendirmektedir. Psikanaliz ve psikoterapiyi de göçmen topluluk ve göçmen terapistle ilişkili olarak ele almaktadır. Kitabı kişisel deneyimleri, antropoloji ve sosyoloji kurgusuyla, metin boyunca stratejik olarak yerleştirilmiş şiirlerin desteğiyle akıcılığı yakalamıştır (Balas, 2013). Akhtar, psikoterapi ve psikanaliz alanında yapmış olduğu bütüncül ve empatik yaklaşımıyla sosyo-kültürel ve psikolojik açıdan göç, göçmen, yas süreçleri ve kimlik değişimlerini sistematikleştirerek bu alandaki boşluğu doldurmaktadır. Dr. Akhtar, Jefferson Tıp Koleji'nde psikiyatri profesörü ve Philadelphia Psikanaliz Enstitüsü'nde bir eğitim psikanalisti olup *Broken Structures: Severe Personality Disorders and Their Treatment* (1992), *Quest for Answers: A Primer for Understanding and Treating Severe Personality Disorders* (1995) ile *Inner Torment* (1999) kitaplarının yazarıdır. Akhtar'ın editörlüğünü ve/ya yazarlığını üstlendiği onlarca kitap, yüzlerce bilimsel yayın ve şiir denemeleriyle birlikte 300'ün üzerinde eseri vardır.

@ Dr., betul.ok55@gmail.com.

id <https://orcid.org/0000-0003-4585-3819>

© İlimi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0297
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk kısmını göç ve göçle bağlantılı psikososyal değişkenler, ikinci kısmını ise kimlik başlığı altında; kimliğin gelişimi, görüngüsü ve klinik önemi oluşturmaktadır. Bu bölümde göç sonrası kimlik dönüşümünün dört safhası detayla incelenerek, göçmenleri anlamak için yol haritası çizilmektedir. Üçüncü ve son kısımda ise, psikanaliz ve psikodinamik psikoterapiden bahsedilerek, vaka örnekleriyle bir tıp doktorunun gözünden göç ve göçmen ilişkisi incelenmiştir.

İlk bölümü oluşturan göçle bağlantılı psikososyal değişkenler, göçmenin göç ettiği andan itibaren alışılmış olanın dışına çıkmasıyla başlamaktadır. Göçle birlikte göçmen, alıştığı ve sıklıkla tekrar ettiklerinden ve dilinden uzaklaşmaktadır. Var olan psikolojik ve sosyolojik uzaklaşma-kopma, kökünden uzaklaşma anlamına geldiği için bir kayba işaret etmektedir. Eski ve yaşanmış olanın kaybına karşılık yeni ve yaşanılacak olanın tedirginliği, göçmenin kimliğini şekillendirmektedir. Bu kayıp, yas sürecini doğurmaktadır. Yazar, ülkeden aniden ayrılmanın öngörülen yası engellediğini ve göçmenin göç ettiği topraklardaki uyum sürecini karmaşıkleştirdiğini söylemektedir.

Kitapta göç ve sürgün arasında bir ayrıma gidilmiştir. Yazara göre; göçmenlik, ülkesinden gönüllü olarak ayrılmayı ifade ederken, sürgün, vatanından uzaklaşmaya zorlanmış kişi anlamına gelir. Göçmenin ayrılmak için vakti varken, sürgün edilen kişi aniden ayrılmıştır, göçmenin evinden ayrılışında travma yokken, sürgün edilen kişi içinde bulunduğu sosyopolitik durumdan kaçmaktadır. Göçmen memleketini ziyaret edebilme olasılığına sahipken sürgün aidiyet bağı koparmıştır. Göç ettikleri yerlerde göçmenler misafir olarak, sürgün olanlar ise şüpheyle yaklaşılan bir bilinmeyen olarak karşılanmaktadır (s. 5). Buna ek olarak göçmenin de sürgün olabilme ihtimalinin olduğu söylenmiş fakat detaylandırılmamıştır. Akhtar'ın ayrıma gittiği göçmen ve sürgün sınıflaması yetersiz kalmaktadır. Literatürde göçmen kavramı gönüllü göçü karşılamaktadır. Oysa ülkesinden ayrılan her kişi göçmendir ve sürgün edilen kişi de göçmen kabul edilmelidir. Göçmenler kendi içlerinde hukuksal statülere bağlı olarak; mülteci, sığınmacı, geçici koruma, uluslararası koruma gibi farklı isimlendirmelerle tanımlanmaktadır. Göç eden kişilerin göçmen ve sürgün olarak sınıflandırılması, Akhtar'ın analizinde statüsel farklılıkların göz ardı edilmesine sebep olmaktadır.

Göç, en iyi koşullar altında bile travmatik bir olaydır ve karmaşık psikososyal fenomenlerle çevrilmiştir. Travmalar, kayıp sonrası gerçekleşen yas sürecine benzerliğiyle insana dair içsel bir anlamlandırmayı barındırmaktadır. Bu sebeple göçün psikolojik bağlamı oldukça önemlidir. Kitapta travma, genellikle geçmiş ve vatan bağlamında ele alınırken, savaş mağduru göçmenlere değinilmemiştir. Travma kavramı günümüzde, bireyin ruhsal ve bedensel varlığını türlü şekilde sarsan

ve yaralayan her türlü olayı tarif ederken kullanılmaktadır (Kokurcan ve Özsan, 2012). Sosyal psikolog Arthur Neal, travmaları; “sosyal düzenin temellerini sarsan, volkana benzer (*volcano-like*) olaylara karşı verilen bireysel ve kolektif tepkiler” olarak görmektedir (Neal, 1998, s. ix). Bu sebeple travma çok boyutlu bir kavramdır. Akhtar, kitabında göçmenlikten bahsetse de travma-savaş bağlamında göçmenlere dair pek bir şey söylememiştir.

Göç etme yaşı/göçmenin yaşı, göçü ve göçmeni anlamak açısından oldukça önemlidir. Yazar, göç etme yaşını, göçün seyri ve sorunlarla yüzleşme bağlamında ele alır. Göç etme yaşını çocukluk, ergenlik, orta yaş ve yaşlılık dönemleri içerisinde ele alan yazar, çocukların her zaman sürgün olduğunu ve durumlarının karmaşık olduğunu, ergenin “ikinci bireyleşme” süreciyle bebeklik ve çocukluktan içsel bir kopuş yaşadığını bu sırada da göç ederek vatanından kopuşla “çifte yas” yaşadığını ifade eder. Göç etme yaşı kritik olanlardan biri de çeşitli kısıtlamalardan dolayı yaşlılardır.

Yazarın göç eden bireylerde harekete geçen suçluluk duygusu üzerine getirdiği açıklamalar oldukça dikkat çekicidir. Fakir bir ülkeden zengin olana taşınıldığında elde edilen mali kazanç, bilinç dışı suçluluğu harekete geçirmektedir. Burada *ödipal* ensestüel suçluluk ve *ödip* öncesi ayrılma suçluluğunun olduğu görülmektedir. Bir diğer suçluluk ise sağ kalım suçluluğudur. Akrabaları, arkadaşları yahut diğer vatandaşlar, savaşın içerisinde kalmışken kendilerinin göç ederek sağ kalmasından ötürü duyulan suçluluktur.

Göçmenlerde, geleneklerin dil, nesnelere ve yiyecekler üzerinden yaşatılma durumu, Akhtar’ın kitabında bağlanmaya vurgu yapar. Anne ve anne memesiyle erken dönemde kurulan yapısal bağ, göçmenle vatanı arasındaki bağa işaret etmektedir (s. 17). Göçmen kendi yemeklerini, dilini ve nesnelere meme gibi görerek onunla sıkı sıkıya bir bağ kurar ve böylece kopmamaya çalışır. Yapılan yemekleri aynı ulustan kişilerle yemekse bir çeşit hafıza ayinidir. Göçmenin yeni bir dil öğrenmesi kimliğinin tehdit edilmesidir.

Göçmenlerin yeni geldikleri ülkede karşılaştıkları durumlar, yaşadıkları deneyimler oldukça çeşitlidir. Kimlik ve göç özelinde göçmenin psikolojik durumunu da açıklamaya çalışan bu kitapta, göçmenin hayatını şekillendiren birçok konu dikkatle incelenmektedir. Ek olarak Akhtar, göçmenlik literatüründe büyük ölçüde ele alınmamış başka 7 değişkeni de ele almaktadır. 1) Bedensel özelliklerin rolü (beden, özellikle Doğu Batı toplumlarında tartışmalı bir konudur): Göçmen hem ruhsal özellikleriyle hem de fiziksel/bedensel özellikleriyle bir başkasıdır ve bedensel fark ne kadar fazlaysa benzeşim ve kabul o denli yavaş ve zordur. 2) Cinsiyetin etkisi:

Kadınlar duygulanımsal açıdan daha zengindirler ve ideal yakınlık mesafesini korurlar. Bu sebeple göçe çok daha iyi uyum sağladıkları görülmektedir. Diğer özellikleri ise anneliktir. Anne olan göçmen kadın yerel kültürde olan biteni çocuğu için öğrenmek zorundadır. 3) Evlilik ve göç: Kadınların sevgi ilişkilerinde bağlılık duygusunu yüksektir ve yuva kurma içgüdüsüne sahiptirler. Akhtar'a göre, göçmenin psikolojik durumunu açıklayan durumlar içerisinde ve kimliğin gelişmesinde oldukça önemli olan konular arasında evlilik, cinsiyet, uyum yer almaktadır. 4) Yasal statü, 5) eşcinsellik ve göç, 6) düşler, 7) değişen insan-hayvan ilişkisi de diğer değişkenlerdir.

Akhtar kitabın ikinci bölümünde, kimliği ruhsal bir yapı olarak ele alır ve kavramın tarihsel gelişimini anlatır. Kimliğin dönüşümünün birbiriyle bağlantılı dört gelişimsel boyutu olduğunu söyler. Göçmenin doğduğu ülkeye yönelik tutumları (sevgi ya da nefretten çift değerliliğe), etnosentrik geri çekilme ve karşı fobik asimilasyonu içeren kişilerarası ve psişik alan (yakınlık ya da uzaklıktan ideal mesafeye), geçmiş ve geleceği zenginleştiren zamansallık (dünden ya da yarından bugüne), sosyal, toplumsal ilişki (benimki ya da seninkinden bizimkine). Bu kısımda yazar, kimliğin çocukluk ve anne ilişkisindeki şekillenme süreçleriyle, göçmenin vatanından ayrılması sonucu yeni bağlanma biçimi geliştirmesi arasında benzerlik kurar. Göçmen, sevgi ya da nefretten çift değerliliğe, yakınlık ya da uzaklıktan ideal mesafeye, dünden ya da yarından bugüne, benimki ya da seninkinden bizimkine doğru bir yol olarak kimliklenir. Göçmen kimliği, kaybedilene duyulan özlemle çatışma ya da uyum yaşayarak şekillenir. Göç sonrası kimlik dönüşümünde kültür şokuna uğrayan göçmen kaygı ve yas içindedir. Akhtar, tüm bu süreçleri, gelişimsel ve psikolojik olarak bir bebeğin büyümesiyle paralel götürmektedir. Göçmenin bölünmüşlüğüyle alakalı olarak da göçmenin menşe ülke ve göç ettiği ülke olmak üzere ikili bir hayat sürmekte olduğunu söyleyerek dikkat çekici bir tespitte bulunur. Burada iki durum ortaya çıkmaktadır. İlk olarak menşe olduğu ülke idealleştirilirken, yeni kültür değersizleştirilir. Doğu'dan Batı'ya göç durumunda Doğu kültürü kanaatkârlık, içgüdüleri dizginleme, sevgi, tevazu ile gençler ve yaşlılara saygının yuvası olarak görülürken; Batı kültürü hırs, rastgele cinsellik, şiddet ve nesiller arası sınırlara aldırılmazlıkla nitelenir. Batı'dan Doğu'ya giden göçmende ise Batı çalışkan, vazifeşinas, düzenli, içgüdüsel olarak doyurucu ve kendini gerçekleştirme teşvik ediciyken; Doğu tembel, pasaklı, batıl inançlı, itaatkârdır ve dürtüleri içler acısı şekilde solmaktadır. Görüldüğü üzere göçmenin bölünmesi, geldiği yerle alakalıdır ve psikolojik süreçleri barındırmaktadır.

Daha önce de dile getirilen suçluluk duygusu (yeni ülkede başarılı olamama suçluluğu, eski ülkede ayrılma suçluluğu ve sağ kalım suçluluğu) göçmenlerde oldukça baskındır. Zorunlu göçe tabi tutulan ve kaçak olarak göç eden kimseler, geride ailelerini

ve akrabalarını bıraktıkları için genellikle “sağ kalım suçluluğu” yaşamaktadır. Akhtar, kendilik temsiline bahsederken göçmenin memleketinden kaynaklı kendilik temsili ile yerleştiği kültürün sakini olarak gelişen kendilik temsili arasındaki mesafede gidip gelmesinin etnomerkezci geri çekilme ve fobi-karşıtı benzeşim sorununa yol açacağını söyler (s. 66). Etnomerkezci geri çekilme, kişinin önceki kültürünü idealleştiren bir görüşe yapışmasıdır. Göçmen sadece kendi mutfağının yemeğini yer, aynı etnik grupla ilişki kurar. Orada yaşadığından daha milliyetçi şekilde orayı yaşatır. Fobi-karşıtı benzeşim ise tam tersine; göçmenin kökensele kültüründen tamamen vazgeçmesi anlamına gelir.

Üçüncü bölüm konuları daha çok analist-göçmen hasta üzerinden ilerlemiştir. Yazar, göçmen hastaların ve göçmen analistlerin öyküleriyle klinik meseleleri örneklendirmiş, sosyoloji, antropoloji, edebiyat, psikiyatri ve psikanalizi bir araya getirmiştir. Göçmenlerin kimlik sorunları, psikoterapi ve psikanaliz odaklı olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Batılı olmayan Japon, İtalyan, Hintli, İranlı göçmen hastaların Batı’da deneyimledikleri göçmenliği, vakalar üzerinden analistlerin dikkat etmesi gereken konular bağlamında açıklamıştır. Yazar, Batılı olmayan göçmenlerle çalışmak için 8 kılavuz geliştirmiştir. Bunlar: (i) Kültürel tarafsızlığı sürdürmek ve karşı aktarım tuzaklarından kaçınmak, (ii) terapi çerçevesini sağduyulu biçimde kültürel farklılıklara uydurmak, (iii) gelişimsel bir bakış açısı benimsemek ve gelişimsel çalışma yürütmek, (iv) iç ruhsal çatışmaların ve aktarımsal tepkilerin kültürel ussallaştırmalarını ortaya çıkarıp yorumlamak, (v) yerinden olma duygularını onaylamak ve yasa olanak sağlamak, (vi) nostaljinin ortaya çıkışına karşı savunmaları ve nostaljinin savunmacı işlevlerini yorumlamak, (vii) görünürde ideal olmayan bireyleşmeyi ve akrabaların sağaltıma katılımını kabul etmek, (viii) hastanın çok dilliliğinden kaynaklı zorluklarla yüzleşmektir. Daha sonrasında göçmen ailelerdeki çocuk aile müdahalelerini incelemiştir. Yazar, kitapta sürgün edilen bireylerin sorunlarına ve psikolojik durumlarına değindiğini fakat mültecilere odaklanmadığını söyleyerek öz eleştiride bulunmuştur.

Göçün ve göçmenin kimliklenme sürecinin psikososyal boyutunu bizlere açıklayan Akhtar, tarihsel boyutu da olan güncel bir meseleyi ele almıştır. Kitap, göç alan yazınında göçmen bir psikiyatr tarafından yazılması sebebiyle özgünlüğünü korumaktadır. Kendisi de göçmen olması sebebiyle göçmen topluluk ve göçmen terapist adlı başlığın altında vakalardan hareketle göç olgusuna farklı bakış açıları getirmiştir. Psikanalist olması sebebiyle göçün psikolojik boyutunu sosyolojik boyutuyla başarılı bir şekilde birbirine açıklayıcı kılmıştır. Yazar, göçmenlerin karşılaştığı kayıplar ve fırsatlarla kimliğin sancılı dönüşümünü incelemenin yanı sıra zorlu coğrafi, kültürel

ve dilsel geçişleri kolaylaştırabilecek yararlı müdahaleler sunma gibi önemli bir görevi üstlenmiştir (Freud, 2001, s. 147). Literatüre olası katkısı ve içerdiği güncel bilgi ve verilerle göç, göçmen, kimlik ve göçün psikolojik boyutları hakkında çalışma yapanlara interdisipliner açıdan katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Balas, A. (2013). Immigration and acculturation: mourning, adaptation, and the next generation. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 61(1), 186-191.
- Freud, S. (2001). *Immigration and identity. Turmoil, treatment and transformation*. <https://psychotherapy.psychiatryonline.org/doi/pdf/10.1176/appi.psychotherapy.2001.55.1.147> adresinden erişilmiştir.
- Kokurcan, A. ve Özsan. H. H. (2012). Travma kavramının psikiyatri tarihindeki seyri. *Kriz Dergisi*, 20(1), 19-24.
- Neal, A. G. (1998). *National trauma and collective memory: Major events in the American Century*. New York: Routledge.